

ԽՈՇՈՐ ՔԱՂԱՔՆԵՐԸ

Յուրաքանչյուր քաղաք բազմաբնույթ կապերի մեջ է գտնվում իրեն շրջապատող տարածքի հետ և **այդ տարածքի ծնունդն է**: Միաժամանակ քաղաքը հակադարձ ներգործություն է ունենում շրջակա տարածքի վրա, հանդես է գալիս որպես այդ **տարածքի կազմակերպիչ կենտրոն**: Նրա շուրջն են հանգուցվում տարածքը համախմբող տնտեսական-տրանսպորտային կապերը:

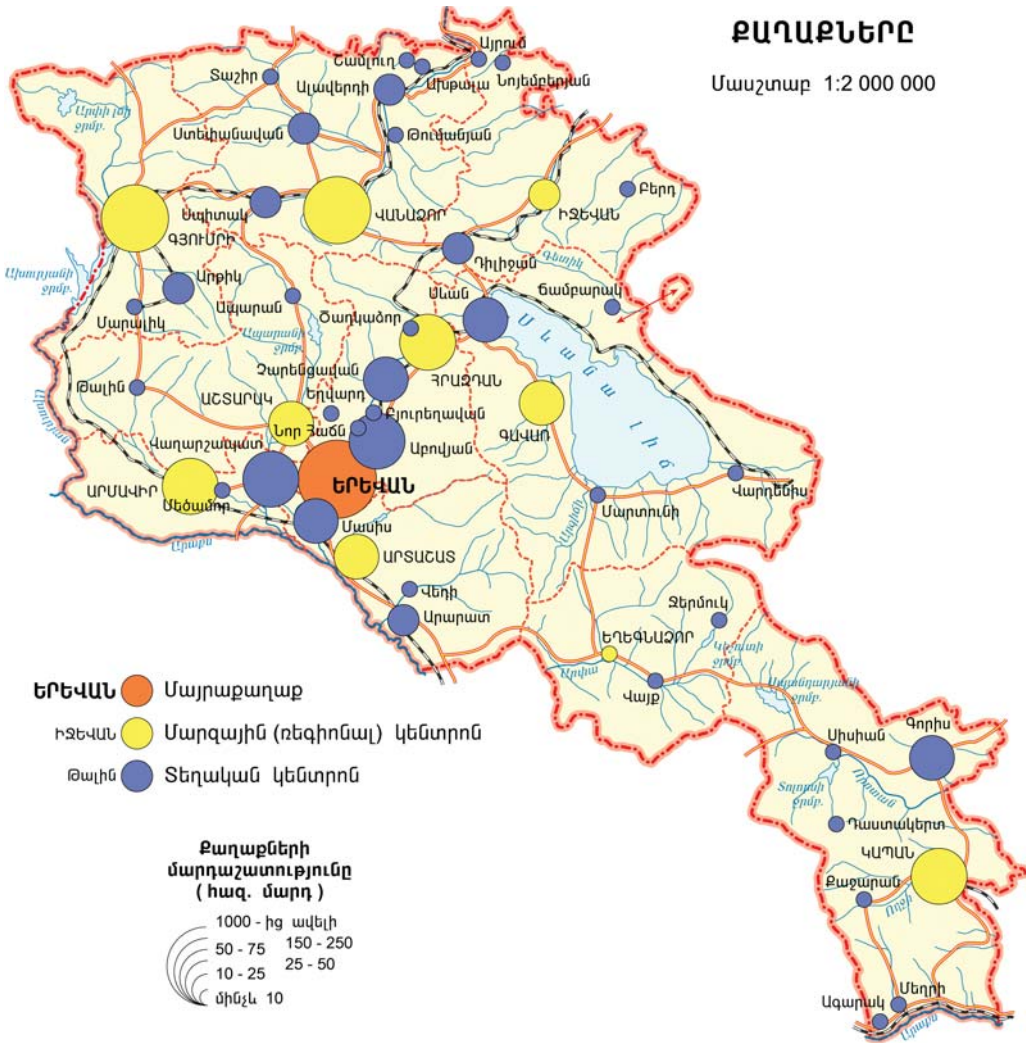
Ինչքան հզոր է քաղաքը և բազմազան՝ գործառույթները, այնքան ընդարձակ է դրա ազդեցության ոլորտը շրջակա բնակավայրերի վրա:

Իրենց աշխարհագրական նշանակությամբ, այսինքն՝ աշխատանքի աշխարհագրական բաժանմանն իրենց մասնակցության աստիճանով, ՀՀ քաղաքները բաժանվում են երեք խմբի.

1. **Համապետական կենտրոն**: Դա ՀՀ տարաբնակեցման միասնական համապետական համակարգի կենտրոնն է՝ **Երևան մայրաքաղաքը**:

ՔԱՂԱՔՆԵՐԸ

Մասշտաբ 1:2 000 000

Երևանում կենտրոնացած են ՀՀ իշխանության բարձրագույն մարմինները, այստեղ հանգուցվում են ներհայաստանյան և միջազգային տրանսպորտային ուղիները (Երևանի մասին մանրամասն տե՛ս դաս 29):

- 2. Մարզային (տարածաշրջանային) կենտրոններ,** որոնցից յուրաքանչյուրը կենտրոն է երկրի մի մասի՝ համեմատաբար ընդարձակ տարածաշրջանի համար: Լրիվ ձևավորված կամ ձևավորվող այդպիսի կենտրոններ են մարզերի վարչական կենտրոնները: Դրանց շարքում առավել հասուն և բարձր կարգի կենտրոններ են Գյումրին, Վանաձորը, Կապանը, Գավառը և Իջևանը:
- 3. Տեղական նշանակության կենտրոններ:** Այդպիսիք են ՀՀ մնացած քաղաքները, այդ թվում նախկին վարչական շրջանների կենտրոնները: Դրանց ազդեցության ոլորտում են գտնվում շրջակա (մինչև 10 կմ շառավղով) գյուղական բնակավայրերը:

Եթե Երևանն իրեն է ձգում երկրի տարածքն ամբողջությամբ, ապա տարածաշրջանային (մարզային) կենտրոնն՝ այդ տարածքի միայն մի մասը:

Ծանոթանանք քաղաքային խոշոր կենտրոններին առավել մանրամասն:

Գյումրի: Գյումրին Հայաստանի Հանրապետության երկրորդ քաղաքն է (145 հազ. բնակիչ), Շիրակի մարզի վարչական, տնտեսական և մշակութային կենտրոնը և խոշոր տրանսպորտային հանգույցը:

Քաղաքն ընկած է Թուրքիայի հետ ՀՀ պետական սահմանից ոչ հեռու, Շիրակի արգավանդ դաշտի կենտրոնական տափարակ տեղամասում, Ախուրյանի վտակ Գյումրի գետի ափին, Հայաստանը (և Անդրկովկասը) Թուրքիային կապող երկաթուղու վրա, որը, սակայն, պետական սահմանը փակ լինելու պատճառով չի գործում:

Գյումրիի կենտրոնական դիրքը Շիրակի մարզի տարածքում բարենպաստ պայմաններ է ստեղծում կազմակերպիչ-համախմբող կենտրոնի գործառույթներ իրականացնելու համար:

Գյումրի բնակավայրը գրավոր աղբյուրներում հիշատակվում է հնագույն ժամանակներից Կումայրի, ապա Գյումրի անունով: Արևելյան Հայաստանը Ռուսաստանին միանալուց հետո այն վերանվանվել է Ալեքսանդրապոլ, խորհրդային ժամանակներում կոչվել է Լենինական: Քաղաքի կարգավիճակ է ստացել

Գյումրու համայնապատկերը

1840 թ.: Քաղաքի տնտեսական նշանակությունը կտրուկ աճել է, երբ այստեղ հիմնվել է ռուսական բազմամարդ կայազոր, կառուցվել է Ալեքսանդրապոլ բերդը, սկսել է արագ թափով զարգանալ արհեստագործությունը:

Քաղաքի զարգացմանը նոր խթան է հաղորդել Թբիլիսի-Գյումրի-Կարս և Գյումրի-Երևան-Նախիջևան երկաթուղու և Գյումրու երկաթուղային դեպոյի կառուցումը:

1914 թ. Գյումրու բնակչությունը զինվորական կայազորի հետ միասին ավելին էր, քան Երևանի բնակչությունը:

Խորհրդային տարիներին քաղաքը շարունակում էր զարգանալ, և արդեն 1980-ական թվականների վերջին նրա բնակչությունը հասել էր 230 հազարի: Ստեղծվել էր բազմաճյուղ արդյունաբերություն, որտեղ առաջատար էին **տեքստիլ, սննդի և մեքենաշինական ճյուղերը**: Գործում էին բուհեր, գիտահետազոտական հիմնարկներ: Ակտիվ էր մշակութային կյանքը:

Գյումրու համար ողբերգական եղավ 1988 թ. դեկտեմբերի 7-ը, երբ երկրաշարժը վայրկյանների ընթացքում կործանեց քաղաքի մեծ մասը: Ավերվեցին և շարքից դուրս եկան քաղաքի գրեթե բոլոր գործարաններն ու ֆաբրիկաները, դադարեց գործել քաղաքային տնտեսությունը: Եղան մեծաթիվ զոհեր: Հազարավոր ընտանիքներ զրկվեցին կացարանից և հեռացան Գյումրիից:

Կազմվեց քաղաքի նոր հատակագիծ, ստեղծվեց շինարարական հզոր բազա, որին մասնակցում էին ԽՍՀՄ բոլոր հանրապետությունները և մի շարք արտասահմանյան երկրներ: Սկսվեց քաղաքի վերականգնումը: Սակայն ԽՍՀՄ-ի փլուզումն անհնար դարձրեց վերականգնման ծրագրի իրականացումը:

1990-ական թվականների վերջերին միայն հնարավոր եղավ վերսկսել Գյումրու վերականգնումը, որը գնալով լայն թափ է առնում: Ծրագրված է առաջիկա մի քանի տարում քաղաքի վերականգնումն ավարտել:

Վերջերս Գյումրին դարձավ ԱՊՀ-ի մշակութային մայրաքաղաքը: Դա լայն հեռանկարներ է ստեղծում քաղաքի սոցիալ-տնտեսական և զբոսաշրջային զարգացման համար:

Վանաձոր: Վանաձորը ՀՀ երրորդ քաղաքն է (105 հազ. բն.), Լոռու մարզի

Տեսարան Վանաձոր քաղաքից

վարչական և տնտեսական-մշակութային կենտրոնը: Քաղաքի միկրոաշխարհագրական դիրքին բնորոշ է այն, որ գտնվում է Փամբակի և Բազումի լեռնաշղթաների միջև ընկած նեղ ու երկարավուն գոգավորությունում՝ Փամբակ և Տանձուտ գետերի միախառնման վայրում: Քաղաքով են անցնում Թբիլիսի-Գյումրի երկաթուղին, ինչպես նաև մի քանի ավտոխճուղիներ:

Հնում բնակավայրը հայտնի է եղել Ղարաքիլիսա անունով,

1930-ական թվականներին այն վերանվանվել է Կիրովական, իսկ 1992 թ.՝ Վանաձոր: Քաղաքի կարգավիճակ է ստացել 1924 թ.:

Մինչև 1920-ական թվականների կեսերը Վանաձորը աննշան գյուղաքաղաք էր: Նրա տնտեսական զարգացումը սկսվում է լայնածավալ արդյունաբերական շինարարությամբ: Մեկը մյուսի հետևից կառուցվում են քիմիական կոմբինատը, մեքենաշինական, թեթև ու սննդի արդյունաբերության գործարաններ, ջերմաէլեկտրակայանը:

Այժմ վերականգնվում են երկրաշարժից տուժած քաղաքային տնտեսությունը, բնակելի ու արդյունաբերական շենքերը:

Քաղաքում գործում են բուհեր, գիտահետազոտական և մշակութային խոշոր հիմնարկներ, «Հայաստան» առողջարանը, տուրիստական հանգրվաններ և դպրոցական ճամբարներ:

Վաղարշապատ: Վաղարշապատը (1945-1995 թթ. կոչվել է Էջմիածին) բնակչության թվով (57.8 հազ.) չորրորդն է ՀՀ-ում: Այն առաձնահատուկ տեղ է գրավում Հայաստանի քաղաքների շարքում:

Ճիշտ է, իր տնտեսական նշանակությամբ Վաղարշապատը չի կարող համեմատվել մայրաքաղաքի և վերը բնութագրված քաղաքների հետ, բայց **բացառիկ է նրա հոգևոր-մշակութային նշանակությունը:** Այդ առումով Վաղարշապատը ոչ միայն **համահայաստանյան**, այլև **համահայկական** կենտրոն է: Այստեղ է գտնվում Հայ առաքելական եկեղեցու գլխավոր կենտրոնը՝ **Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը՝** Մայր տաճարը, ինչպես նաև Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի աթոռանիստը:

Այդ հանգամանքը խոր կնիք է թողել Վաղարշապատի ճարտարապետական դիմագծի վրա: Քաղաքի կենտրոնում վեր է խոյանում 303 թ. հիմնված Մայր տաճարի համալիրն իր տարաբնույթ շինություններով: Մայր տաճարից ոչ հեռու գտնվում են Ս. Հռիփսիմե տաճարը (կառուցված 618 թ.), Ս. Գայանե եկեղեցին (630 թ.), ճարտարապետական այլ հուշարձաններ: Մայր տաճարին կից գործում է Գևորգյան հոգևոր ճեմարանը:

Վաղարշապատի տնտեսական կյանքում մեծ դեր են խաղում սննդի արդյունաբերությունը, սպասարկման ոլորտը և զբոսաշրջությունը:

Հրազդան: Հրազդանը ՀՀ երիտասարդ քաղաքներից է (1950 թ.), Կոտայքի մարզի վարչական կենտրոնը: Բնակչության թվով (53,7 հազ.) Հայաստանի

Վաղարշապատ

Հրազդան

հինգերորդ քաղաքն է: Ստեղծվել է մի քանի գյուղերի և Սևան-Հրազդան ջրէկ-երի կասկադի շինարարների ավանի միավորումից: Ունի բարենպաստ տրանսպորտային-աշխարհագրական դիրք: Հեռավորությունը Երևանից 50 կմ է:

Հրազդանը խոշոր արդյունաբերական կենտրոն է, որի ազդեցության գոտին ավելին է, քան Կոտայքի մարզի տարածքը: Հրազդանում կառուցվել են հանրապետության

ամենահզոր ջերմաէլեկտրակայանը, ցեմենտի խոշոր գործարան, մեքենաշինական հզոր ձեռնարկություններ:

Կապան: Կապանը հանրապետության հարավ-արևելյան հատվածի ամենամեծ քաղաքն է (45,5 հազ. բն.), Սյունիքի մարզկենտրոնը: Գտնվում է Խուստուփ

Կապան

լեռան ստորոտին՝ Ողջի գետի ափերին, որը քաղաքի սահմանում իր մեջ է ընդունում Վաչագան ու Կավարտիջուր վտակները:

Կապանի աշխարհագրական դիրքը, համեմատած ՀՀ մյուս տարածաշրջանային կենտրոնների հետ, պակաս նպաստավոր է: Քաղաքը հեռու է հանրապետության տնտեսական կենտրոններից (Երևանից՝ 320 կմ): Ոչ բարենպաստ դիրքի պատճառով թույլ են

արտահայտված նաև Կապանի

կազմակերպիչ-համախմբող կենտրոնի գործառույթները մարզի տարածքում: Ներկայումս չեն գործում քաղաքի օդանավակայանը և միակ երկաթուղին՝ Կապան-Միջնավան:

Կառուցվել են մեքենաշինական, ավտոնորոգման, շինանյութերի, թեթև ու սննդի արդյունաբերության ձեռնարկություններ:

Քաղաքը մեծապես տուժեց 1990-1992 թթ. աղբբեռնական ռմբակոծություններից և տրանսպորտային շրջափակումից:

Սյունիքի մարզկենտրոն դառնալուց հետո Կապանում ակտիվացավ տնտեսական և մշակութային կյանքը, ստեղծվեցին նոր կրթամշակութային, առողջապահական, մարզական և այլ հիմնարկներ: